

СМИСЪЛ И СОЦИАЛНА КРИЗА – ФИЛОСОФИЯ НА ПАНДЕМИЯТА

Иван Иванов*

MEANING AND SOCIAL CRISIS: PHILOSOPHY OF THE PANDEMIC

Ivan Ivanov

DOI: 10.54664/THCH6827

Abstract: The article examines the underlying philosophical and existential questions, as well as the moral dilemmas related to the management of restrictive measures imposed during a pandemic. The issue of trust in the management of experts, which is relevant during the social crisis, are examined, and their deep meaningful connection with the philosophical teachings of Plato and Kant is noted. The paper also addresses the issue of human rights and freedoms and ways to interpret them in a situation of limitations and restrictions in order to curb the power of the COVID-19 virus infection.

Keywords: pandemic crisis; philosophy of expertise; critique of reason; human rights and freedoms.

Общественото възприятие, свързано с преживяването на заразата с вируса Covid-19 е много повече от биологичен и медицински въпрос. Това е преди всичко непосредствен опит на конкретни човешки същества, който опит има своите психологически, социални, екзистенциални и духовни измерения (Ramos dos Reis 2021:477). Нахлуването на темата за вирусната зараза, както в по-широк обществен, така и в изцяло личен план повдига въпроса най-малко в две концептуални посоки: управление-

---

* **Иван Иванов** – главен асистент, доктор, катедра „Психология“, Философски факултет, ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, e-mail: i.k.ivanov@ts.uni-vt.bg.

то на кризи и екзистенциалното възприятие на работните ангажименти в ситуация на турбулентни социални промени (Wim Vandekerckhove 2020:127).

Настоящата пандемия от коронавирус (SARS-CoV-2, Covid-19) изправи много научни дисциплини, включително философията, пред различни теоретични и практически предизвикателства. Някои автори разглеждат три основни философски въпроса, свързани с пандемията и специфичния подход към тях (Pavličić J. et al. 2021:239). На първо място това е интерпретацията на термина „експерт“, чието значение подчертано се преекспонира при избухването на пандемията. Тук може да се реферира към древното разбиране на Платон и съвременното разбиране на Голдман за експертността, като конкретно може да се подчертае важноста на експертното мнение при кризисни обстоятелства. На второ място се разглежда проблема с общественото недоверие към научните авторитети, както и проблема с процъфтяването на така наречените теории на конспирацията. Подходът на някои автори (Голденберг 2016:552) към тази тема ни помага да видим, къде може да е източникът на тези проблеми и какви потенциално вредни последици могат да се формират. На трето място, социалната криза с пандемията поставя някои основни морални дилеми, като тук може да направим препратки към моралната философия на Кант, в която откриваме съвети за това как човек трябва да действа по време на криза.

Тези три тематични въпроса, формират успоредно и четвърти екзистенциален проблем, който е свързан с темата за защита на човешките и граждански права в условия на пандемична криза. Установени демократични права са подложени на тежко изпитание и проверка, особено при въвеждане на мерки за ограничаване на контактите между хората и карантинирането. Според някои автори (Брейтуейт, Милетич, Ранк 2021:14), както почти в целия свят и България се оказва неподготвена за справяне с Covid-19. Това важи за правната ѝ система, върховенството на закона и последиците от пандемията за спазване на основните

демократични права. Твърди се, че „много социални връзки са загубени или разкъсани, поради съществуваща криза на лидерството и авторитета“ (Иванов И.К., Славов К: 126).

Всички тези проблемни области повдигат въпроса за цялостното философско разбиране на социалните кризи и заплахите за човешкото функциониране в ситуация на свръхинформираност и микс от смислови интерпретации. Обикновено разбирането на кризите и начина на тяхното осмисляне е функция от смисловите интерпретации на експертите. Как можем обаче да разберем дали някой, който твърди, че е експерт, всъщност е такъв? В повечето случаи, когато се консултираме с експерт, ние търсим неговата помощ или съвет, защото знаем, че не знаем това, което предполагаме, че той знае. Затова можем първо да се ориентираме по мнението на хората със сходни проблеми, а в някои случаи можем да разберем дали някой е експерт, като разчитаме на собствения си опит, без да рискуваме твърде много. Но в повечето случаи не е така. Обикновено търсим експерти, които да ни помогнат да вземем важни житейски решения, когато няма място за грешки и доверието към неспециалист може да ни струва много скъпо. Асиметричната епистемична връзка (Hardy 2010:7) между експерти и неспециалисти и значението на доверието в експертите повдига въпроси, като например - как можем да оценим качеството на експертната и доколко да се доверим на истинността на дадено твърдение, което да ни насочи как да действваме в ситуация на криза. За да се отговори на тези въпроси, първо е необходимо да се уточни какво разбираме под понятието „експерт“, т.е. нужно е да се определи кой има право да говори от позицията на експерт и да се определи неговата роля при формиране и разпространение на знания. Важно е да се отбележи, че интересът към експертността не е новост в науката и публичността. Дебатите за това какво означава да си експерт и как човек може да постигне експертни познания датират от древни времена. В диалозите на Платон, често се обсъжда въпросът за опитността (τέχνη), който е важна част от неговата теория за

живота, особено в ранните му диалози, където добродетелта се разглежда като вид опитност или умение, „чиято цел е създаване на добър живот“ (Brickhouse, Smith 1994:6).

Въпреки че Сократ не дава категорична дефиниция какво е експертност, именно Брикхаус и Смит извеждат от сократовата философия няколко изисквания на които тя трябва да отговаря, за да се твърди че е експертиза. На първо място тя трябва да бъде рационална, т.е. водена от знания; на второ да е образоваща, което означава, че трябва да бъде нещо, което човек може да предаде на другите; да е обяснима, т.е. експертът трябва да може да дава аргументи по експертната тема; категорична, което означава, че експертът рядко прави грешки в своята работа; специфична, което означава, че способностите на експерта са уникални и могат да го отдиференцират от всички други експерти; и накрая да бъде мъдра, което означава да е налице задълбоченост и последователност в експертната област (Brickhouse, Smith 1994: 6–7).

Смисълът с който се свързва социалната криза е следващия елемент, който формира способността на хората да се доверяват или не, на информацията давана от т.нар. публични авторитети. Липсата на доверие води до потенциално забавяне на изпълнението на препоръките на специалистите, както и до избуяване на огромен брой конспиративни теории, свързани с произхода на вируса и безопасността на имунизационните мерки (Gertz B. 2020). Преобладаващото мнение сред авторите, занимаващи се с въпросите на подозрителността и недоверието е в съответствие с това, застъпено от епистемолога Куасим Касам. Той твърди, че конспиративността пуска корени в почвата на политическата пропаганда, която е всяка форма на писмена или устна реч, влияеща манипулативно на убежденията, вярванията и емоциите на гражданите (Cassam 2019: 56).

Философите на науката Кейлин О’Конър и Джеймс Уедърол посочват, че нашите действия се ръководят от нашите убеждения, докато последните до голяма степен се обуславят от социални фактори, по-конкретно от това кого познаваме и с кого сме в ежедневен контакт. Като се има предвид, че настоящата пандемия,

повече от всякога, изведе научната общност пред очите на обществеността, работата на тези автори може да бъде от значение за отговорите на въпроси относно формирането и предаването на фалшиви интерпретации в рамките на научната общност. Тук се повдигат и въпросите за организацията и структурата на научните екипи, както и специфични начини за комуникация между тях (O'Connor 2019)

Социалната криза, свързана с вирусната инфекция Covid-19, допълнително изведе на дневен ред доста морални дилеми свързани с решаване на екзистенциални въпроси, като например: кой човек има нужда от спешна грижа и хоспитализация и кой не, в ситуация на ограничени ресурси; допустимо ли е хората да се откажат от придобити права и свободи в името на физическото оцеляване; кои уязвими групи трябва приоритетно да бъдат във фокуса на държавна подкрепа и за сметка на кои други рискови групи и т.н. В тази кризисна ситуация на преден план излизат управленски и политически въпроси, които освен че е нужно да стъпват на обективни данни и доказателства трябва да се съобразяват с въпросите за правата, свободите и етиката при вземане на определени решения. Именно заради това в най-добрия случай, решенията трябва да са резултат от съвещателен процес, който включва „политически лидери, експерти и всички засегнати страни“ (Norheim 2021:10–13), с цел съхраняване на доверието към вземащите решения и едновременно с това нужда от дисциплиниращ ефект на мерките.

Отговорът на някои от споменатите съмнения и етични дилеми може да бъде намерен чрез позоваване на моралната философия на Кант. Върховният принцип на морала в етиката на Кант произлиза от разума и следователно е универсален и се прилага без изключение за всички разумни същества. Въпреки че съществуването му не може да бъде доказано, Кант вярва, че той е в основата на рационалния свят и че съзнанието за него съществува във всяко разумно същество, надарено с воля (Kant 1996a: 403–404). Всеки, който притежава „обикновен човешки разум“, може да разбере какво е морален закон и как да действа правил-

но. Кант също подчертава важноста на автономията на човешкото действие, където определя автономията като „собственост на волята, чрез която тя е закон за себе си“ (Kant 1996a: 440) и подчертава идеята за „вътрешния закон“ като единствено възможна основа на моралното задължение на хората.

В обобщение, в настоящата статия бяха засегнати някои философски въпроси, свързани с основни морални дилеми, пред които се изправят обществата, но и отделните индивиди в ситуация на социална криза, каквата е пандемичната. Фиксацията върху морални принципи, които биха могли да ни помогнат да вземаме етично правилни решения в критични ситуации, не винаги се оказват ефективни и правилни с оглед на медицинската и икономическа релевантност на проблема. Позоваването на философията на експертността и рационалността на Кант, означава всеки индивид да се опитва да действа в съответствие с вътрешната си рационална природа, а не от страх или съобразно външна принуда. От психологична гледна точка това повдига въпроса за интернализираните норми и „вътрешния цензор“ (по Фройд), които е нужно да бъдат активирани с подходящи мерки от управлението, което би направило въпроса със спазване на дисциплината по време на пандемична криза въпрос на отделния индивид, който по дефиниция е разумен, рационален и отговорен (по Кант). Фокусите върху индивидуалната воля и разум и качеството на експертността, биха облекчили и екзистенциалния въпрос свързан със защита на основни права и свободи по време на ограниченията налагани заради вирусната заплаха.

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

Брейтуейт Б., Милетич Г., Ранк Х. 2021. „Ковид-19 и последиците за правата на човека“. Изд. Център AIRE.// Breytueyt B., Miletich G., Rank H. 2021. „Kovid-19 i posleditsite za pravata na choveka“. Izd. Tsentar AIRE.

Иванов И.К., Славов К. 2022. „Психологически нагласи и институционални инструменти за защита на основни човешки и граждански права в България в период на пандемична криза 2020-2022“, Велико Търново: Изд. Фабер.// Ivanov I.K., Slavov K. 2022. „Psihologicheski naglasi i institutsionalni instrumenti za zashtita na osnovni choveshki i grazhdanski prava v Bulgariya v period na pandemichna kriza 2020-2022“, Veliko Tarnovo: Izd. Faber.

Brickhouse, T. C.; Smith, N. D. 1994. *Plato's Socrates*, New York: Oxford University Press.

Cassam, Q. 2019. „Conspiracy Theories“, *Polity*; 1st edition.

Gertz, B. 2020. „Coronavirus May Have Originated in a Lab Linked to China's Biowarfare Program“, *The Washington Times* (26. 01. 2020).

Goldenberg, M. 2016. „Public Misunderstanding of Science? Reframing the Problem of Vaccine Hesitancy“, *Perspectives on Science* 24 (5): 552–581.

Hardy J., 2010. „Seeking the Truth and Taking Care for Common Goods – Plato on Expertise and Recognizing Experts“, *Episteme* 7 (1): 7–22

Kant, I. 1996a. *Groundwork of the Metaphysics of Morals*, in *Practical Philosophy*, Mary Gregor (ed. and transl.), Cambridge: Cambridge University Press.

Norheim, Ole F.; Abi-Rached, Joelle M.; Bright, Liam K.; Børøe, K.; Ferraz, Octávio L. M., Ferraz; Gloppen, S.; Voorhoeve, A. 2021. „Difficult Tradeoffs in Response to COVID-19: The Case for Open and Inclusive Decision Making“, *Nature Medicine* 27: 10–13.

O'Connor, C.; Owen Weatherall, J. 2019. *The Misinformation Age: How False Beliefs Spread*, London: Yale University Press.

Pavličić J., Petrović M., Roljić M.S. 2022. „The relevance of philosophy in times of the coronavirus crisis“. *Philosophy and society*, Vol. 33, No. 1, 1–278

Ramos dos Reis R., Pinto J.C.O., Nobre B., Lind A., Batista R.B. (2021). „Thinking the Pandemic: Philosophical Perspectives“ (2021), pp. 477-486 (10 pages), Published By: *Revista Portuguesa de Filosofia*

Vandekerckhove W. 2020. „COVID, Existentialism and Crisis Philosophy“, *Philosophy of Management*, volume 19, Springer link, p.127-132.